

Vzpomínka na Josefa Chalupského (1931–2019)

Nad budovou Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy ve Viničné 7 v Praze zavlála černá vlajka. Jak by taky ne, když ji 30. října 2019 opustil doc. RNDr. Josef Chalupský, CSc., možná jedna z posledních renesančních osobností – polyhistor s širokým rozhledem a nadhledem, znalec historie, umění, grafiky, ex libris, cizích jazyků (oblíbil si zejména francouzštinu a italštinu), milovník Japonska, a především přírodovědec, jehož profesí a hlavní vášní byla parazitologie.

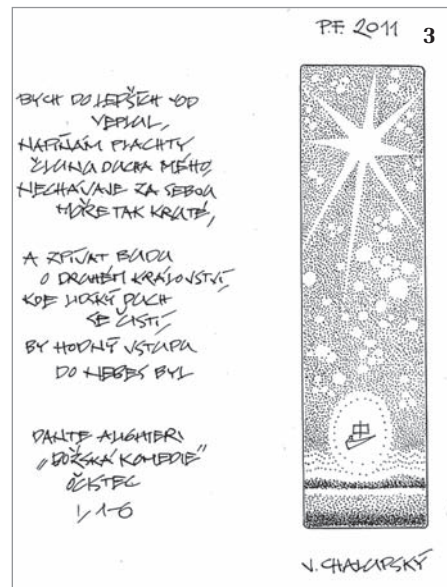
Josef Chalupský se narodil 12. března 1931. Jeho dětství poznamenala válečná atmosféra. Ve svých pamětech píše: „Jako senzitivní dítě jsem ji prožil v ustavičném napětí. Válka toto znamenala. Začalo to již v roce 1938, kdy se očekával útok Němců. A to i plyny! Nakonec byla Praha bombardována dvakrát – 14. února a 2. března 1945. Jinak, celou válku jsem chodil denně do školy kolem pankrácké trestnice. Od roku 1943, kdy tam byla postavena gilovina, tam byli připravováni o život, popravení lidé. Potkával jsem tam často příslušníky SS.“

Z fragmentů pamětí, které napsal na sklonku života, se lze dozvědět mnohé o významných vědeckých osobnostech 20. století (i o těch kontroverzních psal převážně v dobrém), ale o samotném autorovi tam toho moc není. Je zřejmé, že na fakultu přišel studovat v r. 1949. Nastoupil tehdy na parazitologické oddělení Zoologického ústavu vedeného prof. Otto Jírovcem. Mladého adepta parazitologie se asi v r. 1951 ujal (pozdější) akademik Bohumil Ryšavý, známý jako Rýša. Josef Chalupský o něm píše: „Rýša byl na té levé straně ústavu a byl členem KSČ. Zaplatť pámbu! Když si Jírovec nevěděl s něčím choulostivým rady, šel na Rýšu. Musil všechny zaštitit svými „širokými stranickými zády“.“

Na fakultě zůstal J. Chalupský již jako pedagog a vědecký pracovník i po r. 1953,

kdy vznikla sloučením s oddělením hydrobiologie katedra ekologické zoologie, která byla v r. 1960 přejmenována na katedru parazitologie a hydrobiologie. Šlo mu vždy o samotnou práci, sbírání titulů a služebnímu postupu se úspěšně vyhýbal. V r. 1954 se stal vedoucím katedry prof. Jaroslav Kramář, který rozšířil spektrum studovaných organismů o krevsající hmyz, zvláště komáry. A do výzkumu komárů, jak píše ve svých pamětech, se zapojil i Josef Chalupský: „V těch padesátých letech se blblo na kvadrát. Stále se prý dala očekávat bakteriologická válka, při které by nepřítel k nám házel infikovaný hmyz! Takže pod dohledem vojáků jsme zkoumali každý rok postupně v jednotlivých krajích komáry. Kramář si vzal na starost dospělé, já larvy.“

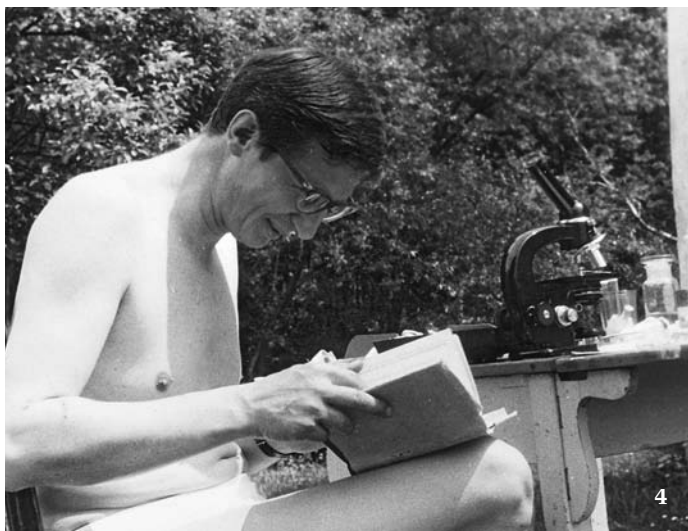
Další novinkou, kterou využívali asistenti prof. Kramáře při výzkumu a diagnostice parazitárních infekcí, byly techniky imunofluorescence. Když později Ústav sēr a očkovacích látek v Praze převzal výrobu imunofluorescenčních souprav pro sérologickou diagnostiku toxoplazmózy, prováděl J. Chalupský výstupní kontrolu každé nové šarže. Jakmile se v 80. letech objevila lymeská borelióza, našla imunofluorescence uplatnění i u této, do té doby neznámé infekce. Praktická parazitologie byla vždy v popředí jeho zájmu. Byl v neustálém kontaktu s pracovníky diagnostických laboratoří, kteří mu dodávali zajímavý materiál. Nesmírně ho bavila detektivní práce při odhalování neobvyklých či vzácných původců trápení lidí a zvířat. Díky neuvěřitelně bohatým znalostem a zkušenostem se mu podařilo většinu případů úspěšně vyřešit. Dost často za ním chodili lidé, kteří trpěli spíše psychickými poruchami jako třeba akarofobií a po nichž různé „brebery“ lezly jen v jejich děsivých představách. Svě žáky potom učil, jak s takto postiženými osobami jednat.

- 1 Výprava do zasněžených Krkonoš v zimě 1953; Josef Chalupský čtvrtý zleva. Foto z archivu J. Volfa
- 2 Během oslavy svých osmdesátin. Foto H. Kulíková
- 3 J. Chalupský miloval drobnou grafiku. Na téma ex libris napsal několik článků (poslední vyšel letos v létě) a uspořádal i několik výstav. Sám tvořil zejména různá přání jako Pour féliciter. Jeho velmi charakteristické písmo bylo použito jako základ fontu CHALUPSKÝ CE (je rovněž dostupný na webu Živy), jehož tvůrcem je Ivo (Olda) Machač.
- 4 Přírodozpytec. Foto z archivu katedry parazitologie PŘF UK
- 5 Mezi studenty. Praktické cvičení na katedře parazitologie. Foto J. Tachezy

Josef Chalupský měl ohromný přehled v celé parazitologii a v knihovnářích doslova cíhal na nejnovější novinky ze světa. To vše potom zúročil ve svých přednáškách a cvičeních. V době svých studií počátkem 80. let minulého století byla Chalupského Arachnoentomologie snad nejlepší přednáškou vůbec, nejen díky logicky a srozumitelně podanému zajímavému obsahu, ale i díky vpravdě uměleckému provedení. Z přednášejícího zářilo obrovské nadšení, a tak se přesvědčení, že právě dnešní téma je ta nejzajímavější věc na světě, přenášelo i na posluchače. Tehdy nebyly dataprojektory s vizualizacemi, takže např. proces přisávání se klíštěte byl demonstrován formou baletu, obřad zařikání uštknutí černou vdovou zase procitěnou recitací v jihoslovanském jazyce. Zkouška potom byla dlouhá a těžká,

a to tak, že se examinátorovi nepodařilo ze svého diplomanta vydolovat, že papule po kousnutí blechou se vlastně říká „pupínek“.

Ve třetím ročníku jsem i já při výběru školitele podlehl kouzlu osobnosti Josefa Chalupského. Navíc témata diplomových prací, která nabízel, neřešila jen nějaký střípek do skládačky tématu řešeného po léta generacemi studentů a asistentů, jak tomu bývalo zvykem, ale slibovala, že vyřešení přinese zcela nový zásadní objev značného teoretického i praktického významu. Diplomant, sice parazitologie a laboratorní práce dosud naprosto neznalý, ale infikovaný nadšením svého školitele, by

se hned vrhl do práce. Nevěděl však, jak na to. Školitel, který téma jen tak zachytil někde v proudu informací, ale přímo se jím nezabýval, nevěděl o moc více. A ostatní Chalupského diplomanti měli každý úplně jiné téma – takže ani oni nemohli se zavedením a naučením potřebných metodik pomoci. Diplomant si potom mohl buď někde „adoptovat“ jiné školitele nebo rádce, nebo se v tom nějak „plácát“. Byla to pro něj taková zkouška, jak si poradí. V mém případě, kombinací obou výše uvedených postupů jsem naštěstí dospěl k odevzdání a úspěšnému obhájení diplomové práce, nikoli však k nějakému zásadnímu

objevu. Přesto mi setkání s J. Chalupským mnoho dala a mám jej ve velké úctě.

Na závěr by se slušelo odpovědět na otázku, na jaká odborná témata se vlastně soustřeďoval jeho zájem. Jen tak tuším (ale možná se mýlím), že ho bavilo tolik zajímavých věcí z celé parazitologie i daleko mimo ni, že se nedokázal rozhodnout pro jednu, do které by se vrhl naplno, čímž by ty ostatní musel zcela opomenout... A neviděl by celek v souvislostech. Dnešní doba úzce specializovaných „fachidiotů“ není k osobnostem se širokým rozhledem příznivá. O to více nám chybějí vzdělání polyhistori, jako byl i Josef Chalupský.

Petr Jan Juračka

Zemřel emeritní profesor a první polistopadový děkan Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, Vladimír Kořínek

Vladimír Kořínek se narodil 28. května 1934 a na Přírodovědeckou (tehdy Biologickou) fakultu nastoupil v temných 50. letech minulého století. Jeho cesta k hydrobiologii nebyla kvůli politické situaci nikterak snadná. Po studiích byl nucen působit jako středoškolský profesor přírodopisu hned na několika školách v okolí rodné Blatné. Ty objížděl cestami vedoucími po hrázích místních rybníků na kole. Na přelomu 60. a 70. let mu však bylo povoleno několik zahraničních cest, z nichž tou patrně nejpodstatnější byla dvouletá stáž v kanadském Winnipegu. Po návratu do vlasti působil na Přírodovědecké fakultě nejen jako vědecký pracovník, ale zejména výrazný pedagog. Jeho studenti nejraději vzpomínají na neopakovatelné exkurze do Vysokých Tater nebo do Polabí. Kromě úctyhodného turistického výkonu zde neustále překvapoval zejména komplexními znalostmi vodních ekosystémů, o nichž dokázal přímo v terénu hovořit ve velmi širokých souvislostech.

Do dějin Přírodovědecké fakulty se také zapsal jako první děkan po sametové revoluci v listopadu 1989. Svou vědeckou činnost však pro tento významný úřad neopustil a po vyrovnání se se starými pořádky se opět naplno vrátil k odborné práci (blíže o něm také v Živě 2010, 1: II). Věnoval se rozličným hydrobiologickým tématům, zahrnujícím zejména potravní vztahy rybníků a jezer. Největší stopu zanechal ale zřejmě

1 Prof. Vladimír Kořínek při vzorkování perlooček *Daphnia obtusa* z dočasných malých vod poblíž Mírošova (2017)